

16. BÖLÜM / CHAPTER 16

DR. RIZA NUR'UN MEVLANA, SULTAN VELED VE ŞEYH GALİP'İN ŞİİRLERİ ÜZERİNE DİKKATLERİ

DR. RIZA NUR'S STUDIES ON JALÂL AL-DÎN MUHAMMED RÛMÎ, SULTAN VELED AND SHEIKH GHALIB'S POEMS

Yasemin KARAKUŞ¹, Ömer ARSLAN²

¹Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-mail: yasemin.karakus@istanbul.edu.tr

²Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

E-mail: omer.arslan@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/AA14AA25.2022.009.16

ÖZ

Dr. Rıza Nur'un *Türk Şiirinin Evolüsyonu Tarihi ve Analitik (Tahlili) Tedkiki* (Paris, 1929) adlı çalışması, edebiyat camiası için yeni keşfedilmiş bir kaynak olmasının yanı sıra metin odaklı analitik, istatistik değerlendirme yöntemi ile edebiyat tarihi ve eleştirisi alanındaki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Dr. Rıza Nur'un Mevlana, Sultan Veled ve Şeyh Galip gibi, tarihî ve menkıbevi şahsiyetleri neredeyse edebî şahsiyetlerinin önüne geçmiş olan üç mutasavvıf şairi incelerken dahi metin odaklı yönteminden taviz vermemesi bu bağlamda dikkat çekici bir örnektir. Dr. Rıza Nur, 2898 sayfalık eserini kendi el yazısıyla yazmıştır. Kitap, toplamda üç cilt ve dört bölümden oluşmaktadır. Dr. Rıza Nur, Mevlana, Sultan Veled ve Şeyh Galip'in şiirlerini *Klasikler* bölümünün *Türk Şairleri* alt başlığında kronolojik olarak her şairin yaşadığı devre göre ele almıştır. İncelemesinde önceliği metinlere veren Nur, kendi okumalarından çıkardığı sonuçların akabinde bu şairlerin her biri hakkında topladığı biyografik bilgilerin kaynağını belirtmiş, eleştirel bir yaklaşımla son derece ayrıntılı değerlendirmeler yapmış, bu şairlerin eserlerinden elde edilen istatistiksel verilere dayanarak titiz bir çalışma örneği sunmuştur. Dr. Rıza Nur, bu üç Mevlevî şairi, şiirlerini esas alarak değerlendirmiş ve onların Farsçanın rağbet gördüğü dönemlerde eser vermelerine rağmen geliştirdikleri Türkçe bilincini gününün şairleri için örnek göstermiştir. Tarihî ve menkıbevi şahsiyetleri ile öne çıkan bu şairlerin edebî şahsiyetlerini, metinleri üzerinden değerlendiren ve dönemi ile geçmiş dönemin edebiyatı arasında rasyonel bağlar kurmaya çalışan Dr. Rıza Nur'un bu isimlerin vezin ve kafiye kusurlarını o çağın koşullarına göre değerlendirmesi, kaynaklarına eleştirel bakışı, oransal değerlendirme gibi edebiyat araştırmalarında yaygın olmayan istatistik yöntemlerini kullanması onun analitik incelemeye ve edebiyatın tarihî gelişimine odaklanan yaklaşımının göstergeleridir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Şiirinin Evolüsyonu Tarihi ve Analitik (Tahlili) Tedkiki*, Dr. Rıza Nur, Mevlana, Sultan Veled, Şeyh Galip

ABSTRACT

Dr. Rıza Nur's *Evolution of Turkish Poetry History and Its Analytical Study*, which the literary community was unaware of until a few years ago, differs from other studies in the field of literary history and criticism due to its text-oriented analytical and statistical evaluation method. In this regard, it is noteworthy that Dr. Rıza Nur did not compromise his text-oriented method while examining the works of three important sufi poets, such as Jalal al-Dîn Muhammed Rûmî, Sultan Veled and Sheikh Ghalib, whose historical and legendary personalities almost surpassed their literary significance. Dr. Nur wrote the 2898-page book by hand. The book consists of three volumes and four chapters in total. Dr. Nur examined the poems of Rûmî, Sultan Veled, and Sheikh Ghalib in the *Classics* chapter under the section of *Turkish Poets*. He also stated the source of the information he had about each of these poets. By criticizing these biographical sources, he made an extremely detailed examination and presented a meticulous study case based on the statistical data from the works of these poets. Dr. Rıza Nur evaluated the three Mawlawi poets based on their poems and showed their awareness of Turkish in a period when Persian was popular as a literary language. As such he is both an example and a model for his contemporaries. Dr. Nur's prudent critique of the poets' metric and prosodic flaws by taking into account the state of the language and literature in their era, his critical approach to the biographical sources, his use of analytical methods such as statistical and proportional evaluation, which are uncommon in literary studies, are important indicators of his unique approach to the evolutionary development of literature and criticism.

Keywords: *Evolution of Turkish Poetry History and Its Analytical Study*, Dr. Rıza Nur, Jalal al-Dîn Muhammed Rûmî, Sultan Veled, Sheikh Ghalib

Extended Abstract

Dr. Rıza Nur's *Evolution of Turkish Poetry History and Its Analytical Study*, a work of which the literary community was unaware until a few years ago, differs from other studies in the field of literary history and criticism due to its text-oriented analytical and statistical evaluation method. In this regard, it is noteworthy that Dr. Rıza Nur did not compromise his text-oriented method while examining the works of three important sufi poets, such as Jalal al-Dîn Muhammed Rûmî, Sultan Veled and Sheikh Ghalib, whose historical and legendary personalities almost surpassed their literary significance.

Dr. Rıza Nur was born in 1879 to a family known as İmamoğlu in Sinop. He completed primary education in Sinop, then came to Istanbul, enrolled in Medical School at the age of sixteen, and graduated from Military Medicine in 1901 as a captain. Dr. Nur, who received the title of professor of surgery in 1907, was also an active political figure who took part in political life, lived in exile, and was elected to the first parliament.

In addition to being a surgeon and politician, Dr. Nur was also a philologist and critic who has come to the fore with his studies of Turcology. He published a periodical titled *Türkbilg*

Revüsü, wrote an *Oğuznâme*, translated Ebulgazi Bahadır Han's *Şecere-i Türk* into Turkish, and published case studies on Tefik Fikret, Ali Şir Nevaî and Namık Kemal's life and works.

The first publication that mentions *Evolution of Turkish Poetry History and Its Analytical Study* is Prof. Dr. Cihan Okuyucu's article titled "New Turkish Manuscripts in the National Library of France" published in the *Journal of Turkish Studies* in 2017. Dr. Nur wrote the 2898-page book by hand. A content record in French is attached to the beginning of the book. The book consists of three volumes and four chapters in total. The first three chapters, *Anonymous*, *Bards*, *Mystic Poets*, were almost completed in one volume, while the *Classics* chapter was quite long. This chapter includes *Uygur*, *Chagatay*, *Azerbaijani*, *Tatar*, and *Turkish poets* sections. The section of *Turkish poets* is divided into *Seljuk Period* and *Ottoman Period* sections.

Dr. Nur examined the poems of Rûmî, Sultan Veled, and Sheikh Ghalib in the *Classics* chapter under the section of *Turkish poets*. He also stated the source of the information he had about each of these poets, and by criticizing these poem collections and bibliographical sources he made an extremely detailed examination in order to present a meticulous study case.

Dr. Nur begins the chapter based on Rûmî's Turkish works and literary personality with a discussion about his nationality. He mentions that the great poet was a Turk from Khorasan, but that he wrote his poems in Persian according to the literary fashion of the time, and left just a couple of poems written in Turkish. His source about Rûmî is Veled Çelebi's publication titled *Divan-ı Türkî-i Sultan Veled*. Dr. Nur states that Rûmî has six Turkish poems consisting of three ghazals, a murabba, and two couplets. Dr Nur continues the chapter by giving information about the number of verses, verse forms, and rhyme schemes of these poems. He determines the meter of these poems as *aruz* meter and also explores the possibility that they were written with syllable meter.

Before Sultan Veled's biography, Dr. Nur states the identification tag of the book from which he received the poems he would examine: "The source we have is *Dîvân-ı Türkî-i Sultân Veled*. Veled Çelebi. Istanbul, 1342." After devoting a few words to the poet's biography, he proceeds to a formal examination of his poems and records the verse forms of 17 poems in Sultan Veled's Divan which includes Turkish poems, and number of verses contained in each poem. He also highlights the multi-lingual poems.

While examining the poems one by one in terms of meter, he draws attention to the fact that some poems credited as being written in *aruz* meter in Veled Çelebi's publication actually fit the syllable meter, showing these examples by dividing them into their syllable pauses.

Dr. Nur begins the section on “Gâlib Dede” by directly mentioning the works of Sheikh Ghalib. This time Dr. Nur’s source is *Hüsn ü Aşk* published by Tâhirü’l-Mevlevi. Under the title of “*Content*”, he emphasizes that the work is a complete mathnawi in form, and he successively summarizes each title before beginning a detailed text analysis in formal aspects. After *Hüsn ü Aşk*, Dr. Nur moves on to the *Divan of Ghalib Dede* subsection. He carefully records the titles of the poems in this work, gives very detailed statistical information such as how many poems there are and in which verse form they were written, the number of poems in Chagatay and Persian, the number of verses of ghazals, the method of composition, the pseudonyms Ghalib uses, and in which verse he uses these pseudonyms.

Dr. Rıza Nur evaluated these three Mawlawi poets based on their poems and showed their awareness of Turkish as an example that should be taken by his contemporary authors and poets. Dr. Nur’s prudent criticism of the poets’ metric and prosodic flaws by taking into account the state of the language and literature in their era, his critical approach to his sources, and his use of analytical methods such as statistical and proportional evaluation, which are uncommon in literary studies, are important indicators of his unique approach to the history of literature and criticism.

Giriş

Farklı devirlerde yaşayıp farklı tarzlarda eserler vermiş olan Mevlana, Sultan Veled ve Şeyh Galip'in eserleri incelenirken tasavvufi kimlikleri ayırt edici unsur olarak sabit bir değerlendirme kriteri oluşturmuştur. Söz konusu şairlerin eserleri ve üslupları çoğunlukla bu kriter üzerinden değerlendirilmiş, edebiyatımızın geneli için ne söylediklerinden çok, bağlı bulundukları tasavvufi görüşü metinlerine ne derecede yansıtmış oldukları araştırılmış, bu durum, edebî şahsiyetlerinin değerlendirilmesinde bir kapsam daralmasına sebep olmuştur. Dr. Rıza Nur ise *Türk Şiirinin Evolüsyonu Tarihi ve Analitik (Tahlili) Tedkiki* adlı eserinde diğer edebiyat tarihçilerinden ve araştırmacılarından farklı bir yol izleyerek bu üç Mevlevî şairin eserlerini onların tarihî ve menkıbevi hayatlarından bağımsız bir şekilde yalnızca metinlerine odaklanarak incelemiştir.

Dr. Rıza Nur, *Türk Şiirinin Evolüsyonu Tarihi ve Analitik (Tahlili) Tedkiki* adlı çalışmasında bu üç Mevlevî şairi sadece metinleri üzerinden değerlendirmiş, tasavvufi kimliklerine neredeyse hiç değinmemiştir. Bunun yanı sıra diğer biyografik bilgileri de geri planda tutmuş, incelemesinin odağına şiirleri almıştır.

Dr. Rıza Nur'un, *Türk Şiirinin Evolüsyonu Tarihi ve Analitik (Tahlili) Tedkiki* (Paris, 1929) adlı çalışması, edebiyat camiası için yeni keşfedilmiş bir kaynak olmasının yanı sıra metin odaklı analitik, istatistik değerlendirme yöntemi ile edebiyat tarihi ve eleştirisi alanındaki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.¹ İncelemelerinde önceliği metinlere veren Nur, kendi okumalarından çıkardığı sonuçların akabinde derlediği biyografik bilgilerin kaynağını belirtmiş, eleştirel bir yaklaşımla son derece ayrıntılı incelemeler yapmış, metinlerden elde edilen istatistiksel verilere dayanarak titiz bir çalışma örneği sunmuştur. Tarihî ve menkıbevi şahsiyetleri ile öne çıkan bu üç şairi, metinleri üzerinden değerlendiren ve her birinin dönemi ile geçmiş dönemin edebiyatı arasında rasyonel bağlar kurmaya çalışan Dr. Rıza Nur'un metin odaklı incelemelerinden çıkardığı sonuçları tarihî perspektiften ayırmadan değerlendirmesi, ele aldığı kaynak ne olursa olsun keyfî bir tavırla üzerinden geçmeden tam künyesini kaydetmesi ve içeriklerini mutlaka eleştiri süzgecinden geçirmesi, istatistik ve oransal değerlendirme gibi edebiyat araştırmalarında yaygın olmayan yöntemleri kullanması, edebiyat tarihi ve eleştirisine analitik ve evrimsel yaklaşımının önemli göstergeleridir.

Çalışmamızda, Dr. Rıza Nur'un hayatı ve eserlerine değinildikten sonra, *Türk Şiirinin Evolüsyonu Tarihi ve Analitik (Tahlili) Tedkiki* (Paris, 1929) adlı eseri tanıtılacak ve Nur'un bu eserinde Mevlana, Sultan Veled ve Şeyh Galip'in eserlerini inceleme yöntemi, bu şairlerin

1 Bu eser Prof. Dr. Mücahit Kaçar yürütücülüğünde bir proje çerçevesinde tarafımızca yayına hazırlanmaktadır.

dil ve üslupları üzerindeki değerlendirmeleri, bu üç önemli ismin kendi devrindeki edebiyat için ne söylediği aktarılacaktır.

1. Rıza Nur Hakkında

Kaynaklarda “kabına sığmayan bir muhalif” (Avşar, 2011, s.45) olarak tanımlanan ve Türk siyasi tarihinin ilginç simalarından biri olan Dr. Rıza Nur, 1879 yılında Sinop'ta İmamoğlu ailesinin bir mensubu olarak dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Sinop'ta tamamlamış, sonrasında İstanbul'a yerleşmiş, on altı yaşında Tıbbiye İdâdîsi'ne girmiş, 1901 yılında Askerî Tıbbiye'den yüzbaşı doktor olarak mezun olmuştur. İhtisasını Gülhane Hastanesi'nde yapmış, ileride soyadı olacak Nur mahlasını burada asistanken almıştır. 1907'de cerrahi profesörü olan Rıza Nur, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş ancak sonrasında uyum sağlayamayarak istifa etmiştir. 1913 Bâbîâli Baskını'nda İttihatçılar'ın iktidarı ele geçirmesiyle yurt dışına sürülmüştür (Birinci, 2008, s. 65).

Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a dönen Rıza Nur, son Osmanlı Meclisine Sinop mebusu olarak girmiş, meclis dağıtıldıktan sonra Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisine katılmıştır. Maarif, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimâiyye vekilliği yapan Nur, Sakarya Meydan Muharebesi esnasında doktor olarak görevlendirilmiş, 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldıran kanun metnini kaleme almıştır. Mustafa Kemal'in idaresiyle anlaşılamayan Rıza Nur, 1926'da yurt dışına gitmiş, Paris'te ve İskenderiye'de yaşamış, 1942 yılında vefat etmiştir (Birinci, 2008, s. 65-66).

Dr. Rıza Nur, siyasi polemiklerle çok fazla gündeme gelmiş, bu yönüyle hayatının farklı dönemlerinde farklı kesimler tarafından eleştirilmiş, “tezatlar içerisinde yaşayan bir kimse” (Avşar, 2011, s.27) olarak nitelendirilmiştir. Eser yazma konusunda velut biri olan Rıza Nur'un politik görüşlerini ifade ettiği eserlerinin yanı sıra tıp, tarih ve Türkoloji alanında yaptığı pek çok çalışma vardır. Edebiyata ilgisinin henüz idadi yıllarında başladığını dile getiren Rıza Nur, 1930 tarihinde yazdığı *Hayat ve Hatıratım* isimli eserinde o dönemler için şunları söyler:

“Derken bende edebiyat zevki başladı. Nâmık Kemâl'i, Ziyâ Paşa'yı, Abdülhak Hâmid'i ve daha güzide şair ve edîpleri okumağa başladım. Bütün eserlerini okuyordum. Bunlar yasaktı da gizli gizli okuyordum. Nâmık Kemâl'e tapınırcasına bir muhabbet bağladım. Birçok şiirlerini ezberledim. Bana Nâmık Kemâl büyük bir hürriyet ve vatan duygusu ve aşkı verdi. Artık vecd içindeydim. Ben de bunlar gibi güzel yazılar yazabilmek istiyordum” (Nur, 1992, s. 99).

Nur, hatıratında o tarihe kadar (1930) yazmış olduğu eserleri de listelemiş, sayılarını yetmiş bir olarak vermiş ve artık eser yazmayacağını dile getirmiştir:

“Hepsi yetmiş bir eser yazmışım. Artık hiçbir eser de yazmayacağım. Çünkü çok yorgunum. Gözlerim de bozuldu. İstirâhate pek muhtâcım ve bıktım da. Bundan böyle elimde mevcûd henûz başlamayan eserlerimden arada risâle hâlinde Fransızca olarak neşredeceğim. Fransızlar’a ve Avrupa’ya bilmedikleri iyi şeylerimizden bildirerek bir hizmet etmek fikrindeyim. Nitekim Oğuznâme ve diğer dört risâle bunlardandır. Belki bunu revü hâline koyacağım. Bunlar beni yormayacak. Çünkü hâzırdır. Sâde Fransızca’ya tercüme edeceğim. Sonra Oğuz Destânı’nı da nazmen yazabilirsem tamâmdır. Bunu da çok istiyorum. Bu, Türk Şehnâmesi olacak.”

“Buraya ilâve ediyorum ki bugün (1930) bu eseri tebyîz ve kopya ederken basılmamış eserlerimden müsveddeleri Sinop’ta olanlar ile Hâtıratım, Şiirlerim ve Türkiye’nin İhyâsı isimli eserlerimden mâadâsının bir kısmını da Paris Bibliyotek Nasyonelinin Manuskri kısmına verdim. Bu kütübhânelerde herkes tarafından okunabilir” (Nur, 1992, s. 170).

Rıza Nur, neşir faaliyetlerine bu tarihten sonra da devam etmiştir. Ölüm tarihinde yayınlanan, Mayıs 1942 tarihli *Tanrıdağ* dergisinde yer alan Rıza Nur’un *Eserleri* başlıklı yazıda Nur’un seksen kadar eser yazdığı, hepsinin sayfa yekûnunun 18147 olduğu bilgisi yer almakta, o tarihte basılan ve basılmayan eserlerinin listesi verilmektedir (*Tanrıdağ*, 1942, c.1, 15-16).

Rıza Nur’un eserleri arasında Türkoloji sahasını ilgilendiren pek çok çalışma yer almaktadır. *Türk Tarihi* (1924-1926), *Şecere-i Türk* (1925), *Oğuznâme* (1928), *Türk Sanat, Mimarisi* (1932), *Tevfik Fikret* (1932), *Ali Şir Nevâyî* (1935), *Kaygusuz Abdal Gaybî Bey* (1935), *Namık Kemal* (1936) bu eserlerden bazılarıdır. Makalemize konu edilen *Türk Şiirinin Evolüsyonu Tarihî ve Analitik Tedkîki* isimli çalışma *Tanrıdağ* dergisindeki ilgili yazıda henüz basılmamış eserlerin içerisinde yer almaktadır (*Tanrıdağ*, 1942, c.1, s.16).

Sayıları sekseni bulmasına rağmen yazdığı eserler içerisinde çok hacimli olan *Türk Tarihi* ile büyük siyasi polemiklere sebebiyet veren *Hayat ve Hatıratım* haricinde çok azının biliniyor olması Dr. Rıza Nur’un eserlerinin, siyasi kimliği ve kişiliğinin gölgesinde kaldığının göstergesidir. Şimdiye kadar Nur ile ilgili yapılan akademik tezler incelendiğinde bu çalışmaların daha çok İnkılap Tarihi disiplini çerçevesinde onun hayatı, kişiliği, mebusluk

dönemi ve Türkçülük faaliyetleri çerçevesinde olduğu görülmektedir.² *Tanrıdağ* dergisinde listesi verilen basılı eserlerinin Türk dili ve edebiyatı ile alakalı olanlarından çoğu eski harfli olarak kalmış, yeni harflere bile aktarılmamıştır. Hayatının son dönemini sürgünde geçirmesi sebebiyle önemli bir kısmı Türkiye dışındaki kütüphanelerde bulunan basılmamış eserleri ise gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Bu kapsamda Güler Doğan Averbek'in Berlin Devlet Kütüphanesi'nin kataloglanmamış Türkçe yazmaları arasında bulduğu ve Arzu Atik ile birlikte yayınladığı *Türk Şiirbiligi* isimli Türk şiirini tarihî süreç içerisinde ele alan çalışma ile aynı koleksiyonda bulunan *Şiir ve Nesir Bütün Eserlerim Hakkında Ma'lûmât* isimli yazma eserler dikkate değerdir (Gülerbek, 2020, s. 15-16). Bu makaleye konu edilen eser de aynı şekilde yurt dışı kütüphanelerinden birinin kataloglanmamış eserleri arasında karşımıza çıkmaktadır. Rıza Nur'un Türk dili ve edebiyatı sahası ile ilgili tüm çalışmalarının muhalif kimliği ve görüşlerinden azade bir şekilde yalnızca ilmî açıdan incelenmesinin sahaya katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

2. Nur'un *Türk Şiirinin Evolüsyonu Tarihi ve Analitik (Tahlili) Tedkiki* İsimli Eseri

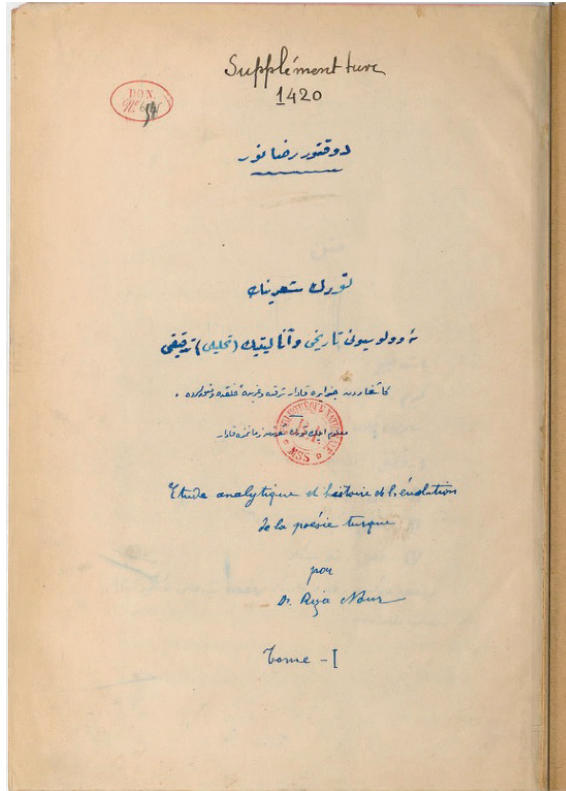
Biz, Rıza Nur'un *Türk Şiirinin Evolüsyonu Tarihi ve Analitik (Tahlili) Tedkiki* (Paris, 1929) isimli eserinden Prof. Dr. Cihan Okuyucu'nun 2017 yılında *Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi*'nde yayınlanan "Paris Millî Kütüphanesi'nde Yeni Türkçe Yazmalar" isimli makalesi sayesinde haberdar olduk. (Okuyucu, 2017, s. 163-228) Paris Millî Kütüphanesi Doğu Yazmaları koleksiyonundaki Türkçe yazmaların kataloğu E. Blochet tarafından 1932-1933 yılları arasında iki cilt hâlinde yayımlanmıştır. Ancak Okuyucu'nun makalesinde işaret ettiği üzere bu katalogdan sonra kütüphaneye henüz yayımlanmış bir kataloğu bulunmayan iki yüzü aşkın Türkçe el yazması intikal etmiştir. Okuyucu, 2016 yılında gerçekleştirdiği iki haftalık Paris Millî Kütüphanesi mesaisinin ardından makalesinde divan, mesnevi, tarih kitapları, mecmualar gibi yetmiş beş adet eserin künye bilgilerini aktarmıştır. Bu eserler arasında Rıza Nur'un edebiyat tarihine bilhassa dikkat çeken Cihan Okuyucu, yazar hakkındaki kaynaklarda, hatta *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'ndeki Rıza Nur maddesinde bile bu eserin yer almadığını

2 Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Derya Sarı, "Dr. Rıza Nur'un Hatıralarının Bir Değerlendirmesi (30 Ekim 1918-1 Kasım 1922)", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Özcan Mert, İstanbul 1996; Buket Karalı, "Dr. Rıza Nur Hayatı ve Kişiliği", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Kemal Arı, İzmir 2001; Tevfik Orkun Develi, "Türkçülüğü Anlamak: Tanrıdağ Dergisi ve 1940'larda Türk Milliyetçiliği", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet Özden, Ankara 2009; Sona Khachatryan, "Dr. Rıza Nur and His Relationship to the Turkish History Thesis / Dr. Rıza Nur ve Onun Türk Tarih Tezi ile İlişkisi", *Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yusuf Hakan Erdem, İstanbul 2015.

belirtmiştir (Okuyucu, 2017, s. 163-228). Bu eser Rıza Nur'un 1930 tarihli kendi hatıratında ve sonrasında 1942 yılında *Tanrıdağ* dergisinde neşredilen listede yer almış, -Rıza Nur'dan söz eden bazı kitaplarda da bu liste aynen aktarılmıştır- ancak basılmadığı ve üzerine pek fazla yazılmadığı için bilinen yahut bilgisine kolay erişilebilen bir eser olmaktan uzak olmuştur.

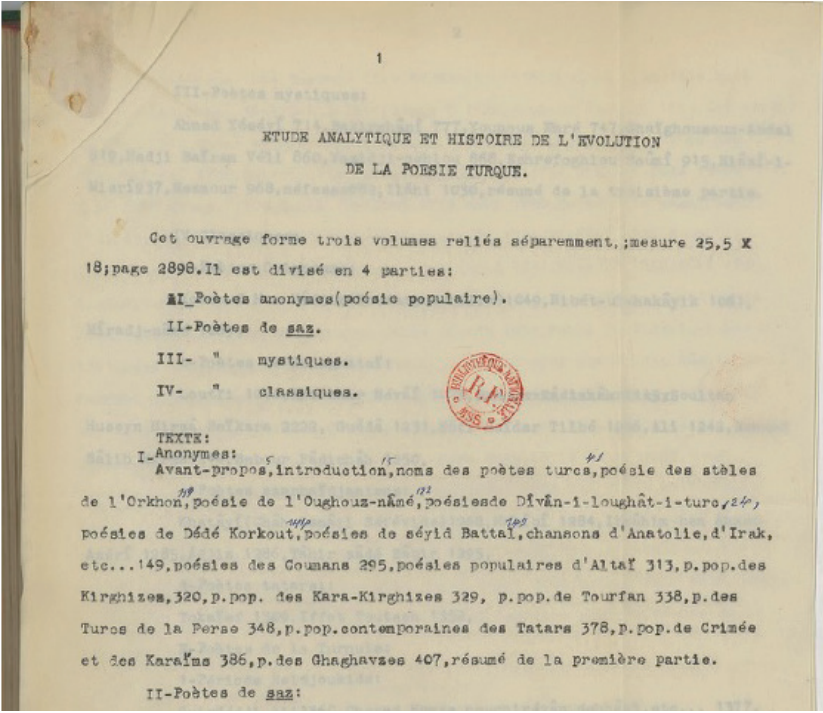
Türk Şiirinin Evolüsyonu Tarihi ve Analitik (Tahlili) Tedkiki isimli edebiyat tarihi, Rıza Nur'un el yazısıyla kaleme aldığı 2898 sayfadan oluşmaktadır. Nur, hatıratında bu edebiyat tarihini âlimler için yazdığını vurgulamış ve en kıymetli eseri olarak nitelendirmiştir:

“Bu eseri çok emekle vücûda getirdim. Vaktiyle Kahire’de Harb-i Umûmî esnâsında başlamıştım. Nihâyet Paris Kütübhâneleri’ndeki hazîneler çok işime yaradı. Tamâmıyla ilmî usûl ile âlimler için yazdım. Türk şiir ve şâirlerinin târîhi olmuştur. Bu eser ile Türk şiir ve şâirleri nedir, tamâmıyla malûm olur. Hemen bütün Türk şiir ve şâirlerini şiirbilig nokta-i nazarından tedkik ve tettebbu ettim. Benim en kıymetli eserim budur. Bizde henûz bu eser yazılmamıştı” (Nur, 1992, s. 166).

Resim 1: *Türk Şiirinin Evolüsyonu, Tarihi ve Analitik (Tahlili) Tedkiki*, künye sayfası.

Eseri bizzat yerinde gören Okuyucu fiziki tavsifini, “Okunaklı Rika, 19st, 25,5x18, iç bb. Mavi mürekkepli yazı, yeni kağıt, yeni karton kapak.” şeklinde yapmıştır (Okuyucu, 2017, s. 163-228). Dijital nüshasını temin ettiğimiz eserin başında kütüphane tarafından eklenen üç sayfalık bir Fransızca içerik bilgisi bulunmaktadır. Eser toplamda üç cilt ve dört bölümden meydana gelmektedir. Anonimler, Saz Şairleri, Mistik Şairler ve Klasikler eserin ana bölüm başlıklarını oluşturmaktadır. Bu bölümlerden ilk üçü neredeyse bir ciltte tamamlanmış, Klasikler bölümü ise oldukça uzun tutulmuştur. Bu bölüm, Uygur, Çağatay, Azerbaycan, Tatar ve Türk Şairleri başlıklarına ayrılmıştır. Türk Şairleri başlığı ise kendi içerisinde Selçuklu Dönemi ve Osmanlı Dönemi alt başlıklarına ayrılmaktadır.

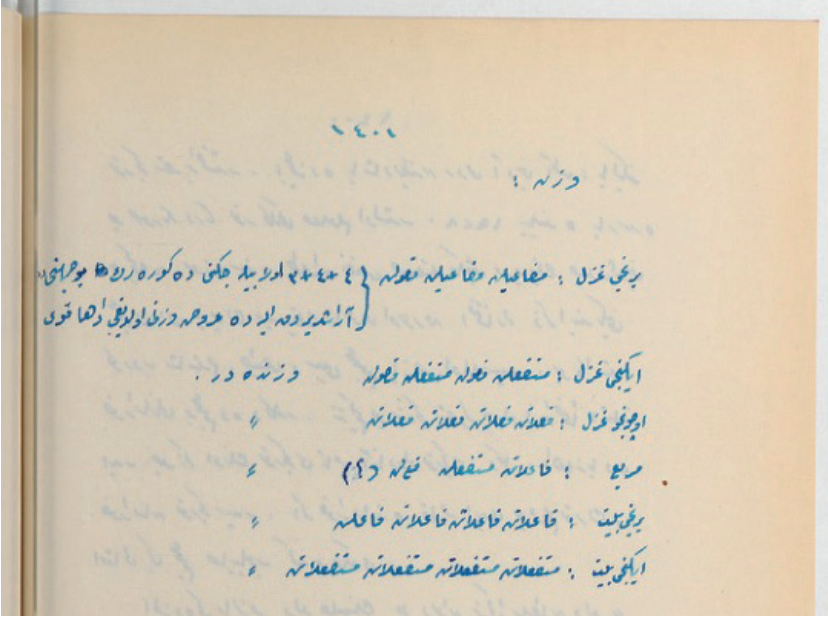
Resim 2: Eserin Fransa Millî Kütüphanesindeki Katalog Bilgisinden Bir Kesit

Mevlana, Sultan Veled ve Şeyh Galip, eserin Klasikler bölümünde, Türk Şairleri başlığı içerisinde yer almaktadır. Mevlana ve Sultan Veled Selçuklu Dönemi, Şeyh Galip ise Osmanlı Dönemi alt başlıkları içerisinde yer almaktadır. Üç büyük şairi de titizlikle ele alan Rıza Nur, Mevlana'ya yedi, Sultan Veled'e on iki, Galip Dede'ye ise kırk beş sayfa ayırmıştır. Nur, her bir şairle ilgili sahip olduğu malumatın kaynağını da belirtmiş ve yer yer bu kaynakları eleştirmek suretiyle son derece ayrıntılı bir inceleme yapmıştır.

3. *Türk Şiirinin Evolüsyonu Tarihi ve Analitik (Tahlili) Tedkiki*'nde Mevlana, Sultan Veled ve Şeyh Galip

Rıza Nur, eserinin Mevlana ile ilgili bölümüne Mevlana ve Türklük tartışması ile başlamaktadır. Büyük şairin esasında Horasanlı bir Türk olduğunu, ancak vaktin modasına uyarak şiirlerini Farsça yazdığını, bize bir iki tane Türkçe şiir bıraktığını söyleyen Rıza Nur, bu satırların ardından 1928 yılında Paris'te bir müzede Tahran Güzel Sanatlar Mektebi müdürüyle karşılaşma hadisesini anlatarak müdürün Mevlana Celaledin'i Acem'in en büyük mistik şairi olarak iftiharla zikrettiğini duyunca şaşırdığını ifade etmektedir. Rıza Nur, Mevlana'nın Türkçesinin tam Anadolu Türkçesi olmadığını, daha ziyade Horasan Türkçesi olduğunu, eğer Horasan'da kalsaydı bu mühim Türk'ün emsali gibi Acem sayılıp gideceğini söylemektedir (Nur, 1929, s. 1399-1400).

Rıza Nur, edebiyat tarihinde ele aldığı kişilerle ilgili kaynak gösterme konusunda son derece titiz davranmakta, elindeki malzemeyi dayandığı kaynakları eserin ilgili bölümlerinde zikretme hususuna bilhassa önem vermektedir. Mevlana bahsinde Nur'un elindeki malzeme, Veled Çelebi'nin *Dîvân-ı Türki-i Sultan Veled* (H. 1341) isimli neşridir. Rıza Nur, Mevlana'nın bu eserde üç gazel, bir murabba ve iki beyitten oluşan 6 Türkçe şiiri bulunduğunu söyleyerek bu şiirlerin mısra sayısı, nazım biçimleri ve kafiyesi hakkında bilgi vermektedir. Rıza Nur, tek tek şiirlerin aruz vezinlerini yazmış, bunların hece vezni olma ihtimallerini de değerlendirmiştir. Örneğin birinci gazel için “mefâilün mefâilün feûlün” yazdıktan sonra parantez içerisinde “4+4+3 olabileceğini de görerek, “Bu ciheti de araştırdık ise de arûz vezni olduğu daha kavî” yorumunu eklemiştir (Nur, 1929, s. 1401).

Resim 3: Mevlana'nın Türkçe Şiirlerinin Vezinlerini Gösteren Tablo

Kaynak olarak kullandığı eserlerdeki bilgileri aynen aktarmak yerine onları bir eleştiri süzgecinden geçiren Dr. Rıza Nur, Veled Çelebi'nin Mevlana ve Sultan Veled'in şivesi olan Konya şivesinin Kıpçakça olduğuna hükmetmesine karşı çıkmakta, bu tabirin ilmi olmadığını vurgulamaktadır. Rıza Nur'a göre, bu iki zâtın şiirlerinde aheng kanunu yani ünlü uyumunun tam olmaması onların şivesinin Kıpçakça olduğunu gösterecek bir delil değildir çünkü aheng kanunu ancak son asırlara doğru tekemmül etmiştir. Veled Çelebi'nin eseri incelendiğinde Rıza Nur'un karşı çıktığı satırların şunlar olduğu anlaşılmaktadır:

Selçukîler devrinden bize pek az Türkçe şiirler intikâl etdiğinden Sultan Veled'in bu şiirleri lisâniyât nokta-i nazarından pek büyük bir ehemmiyeti hâizdir. O devrin lisânını öğrenmek ve onu diğer Türk lehçeleriyle bilhassâ Mehmed Bahâeddin Efendi'nin tahkiye tarzında beyân buyurdıkları gibi Selçukîlerin Kıpçak lehçesiyle konuştuklarını ve İstanbul lehçesinin aslı Kıpçak lehçesi olduğunu isbât etmek için bu husûsta elde edilen vesikaların birini teşkil edecektir (İzbudak, 1925, s. 2).

Rıza Nur, Veled Çelebi İzbudak'ın bu görüşlerinin isabetli olmadığını kelime ve ekler üzerinden örnekler vererek ispatlamaya çalışmakta, Mevlana ve Sultan Veled'in dilinin de birbirinden farklı olduğunu vurgulamaktadır:

Veled Çelebi'nin Kıpçakça dediği bütün şimâl lehçelerinde ve hattâ Âzerî şîvesinde bulmak tapmak iken Sultan Veled'in şiirinde bulmaktır ve Dîvân-ı Türkî-i Sultân Veled meselâ bizim "den" zarf edatı o şîvelerde hep tin iken aslında mevcûd harekelere veyâ Veled Çelebi'nin harekelediğine göre bazen din ise de bazen de den'dir. Bu edatın ten, tin, tün şekillerini alarak aheng kânûnuna göre müteharrik bir edat olduğunu Oğuznâme'de gördük ki yakında bunu neşr edeceğiz. Şunu ilâve ederiz ki Mevlana ile oğlu Veled'in dillerinde çok fark vardır. İkisi bir değildir. Daha da böyle misaller bulmak mümkündür (Nur, 1929, s. 1402).

"Numuneler" başlığı altında şiir örnekleri veren Rıza Nur, Mevlana bahsini Veled Çelebi'nin eseri dışında incelediği farklı iki kaynak olan Fehim Efendi'nin *Sefinetü'ş-şuara* ve Latifi'nin *Tezkiretü'ş-şuara* eserlerindeki Mevlana ile ilgili biyografik malumatı aktararak kapatır. Büyük şairin Acem olarak tanınıyor olmasına duyduğu şaşkınlık, şiirde kullandığı vezinlerin hece vezni bakımından da tetkik edilmesi gereği ve -Veled Çelebi'ye de eleştiri olarak yönelttiği- Mevlana ve Sultan Veled'in dilinin Kıpçak şivesi olarak algılanmasının yanlış olduğu hususları Nur'un edebiyat tarihinde Mevlana ile ilgili dikkat çekmek istediği esas meselelerdir.

Sultan Veled başlığına gelindiğinde Dr. Rıza Nur'un, şair ile ilgili elindeki malzemenin yine *Dîvân-ı Türkî-i Sultân Veled* olduğu görülmektedir. Nur, şairin biyografisine birkaç cümle ayırdıktan sonra şiirlerinin biçimsel tetkikine geçerek Sultan Veled'in *Türkçe Divanı*'ndaki 17 şiirin nazım biçimlerini ve mısra sayılarını tek tek kaydetmektedir. Bu bölümde Nur, bu Türkçe şiirler arasında mülemma olan ve birkaç Farsça mısra içeren örnekleri parantez içinde belirtmiş, yararlandığı kaynakta kaside başlığı altında ele alınmış şiirlerin mısra sayıları itibarıyla gazel olarak adlandırılması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Nazım şekilleri ve mısra sayılarına dair genel bir çerçeve çizdikten sonra vezin alt başlığına geçen Nur, bu şiirlerin veznini tayin etmekteki güçlüğü o dönemde şiirde imalelerin bolca yer almasına, devrin diline tam olarak vakıf olunamamasından dolayı bugün bazı kelimelerin yanlış telaffuz edilmesine ve istinsah hatalarına bağlamaktadır. Şiirleri tek tek vezin yönüyle incelerken Veled Çelebi'nin neşrinde aruz vezni ile gösterilmiş bazı şiirlerin heceye uygunluğu üzerinde duran ve bu örnekleri duraklarına ayırarak gösteren Nur'un -Mevlana başlığında yaptığı gibi- heceye uygun şiir örneklerine ayrı bir dikkat sarf ettiğini söylemek mümkündür:

Birinci kasideyi kısmen müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün veznine uyar bulduksa da başka vezinlere uyar mısralar ile hiçbir 'arûz veznine

uymayan mısırâlar da vardır. Hattâ bir kısım mısırâlar 16 hece yerine 14 hecelidirler. Bir de şiirde 4+4+4+4 tarzında muntazaman giden ve pek az aksayan bir sezür nazar-ı dikkatimizi celb etti. Bunu 14 heceli mısırâlarda da aradık. Onlarda 4+3+4+3 yâhûd 3+4+3+4 hâlinde bulduk. Aksayan sezürleri öyle zannediyoruz ki zamanla ve kopyalar esnâsında husûle gelen bozukluklara vermek lâzımdır. Bu hâlde bu şiirin veznine hece vezni demek dahâ muvâfıktır. Ve bir şiirde iki vezin kullanılması şiire oynaklık vermiştir. Bu sebeble Avrupa'nın bugünkü serbest şiirini o vakit bu zât yapmış demektir (Nur, 1929, s. 1407).

Sultan Veled'in şiirde iki vezin kullanmasını Avrupa'nın serbest şiirine benzeyen bir yenilik olarak değerlendiren Nur'a göre bir başka yenilik de divandaki ilk gazelin sonunda yer alan “terelellâ terelellâ” ifadesidir. Dr. Rıza Nur, Avrupa'nın modern operalarında terennüm edilen şiirlerin hususiyeti olarak, bunu henüz o vakitlerde düşünmüş olan şairi takdir eder:

Sultân Veled bu şiirinde bir mısırâ'ın icrâsı arasına terelellâ terelellâ koymuşdur. Bu tıpkı Avrupa'nın bugünkü opera, gülgülü opera ve operet gibi eserlerindeki ve terennüm edilen şiirlerindeki husûsusiyetdir ki tâ o vakit bunu bir Türkün yapmış olması pek hâşdur. Şiire güzellik vermiştir. Bir de Sultân Veled diğer şiirlerinde de görüldüğü gibi bu şiirinde bir mısırâ içindeki bir heceyi iki defa tekrâr etmiştir. Bu hâl tesâdüfî değildir, kasdîdir. Şâir bununla o dediğini tekîd etmek istemiş ve bu tekerrür şiire de tatlılık vermiştir ki sanattır. Bu şiirde iç kâfiyeler de vardır (Nur, 1929, s. 1408).

Bu incelemeden sonra divandaki nazım şekillerinin vezinlere göre dağılımını gösteren bir tabloya yer veren Rıza Nur, ardından kafiye konusuna, mahlas kullanımına ve şiirlerin içeriğine birkaç cümle ile değinmektedir. Nur, Sultan Veled'in:

Yıl on ik'ay [iki ay] yalvarasın Tanrıyı

mısraındaki “iki” ve “ay” kelimelerini birbirine ekleyerek vezne uydurmasını imlada yenilikçi bir tasarruf olarak görmektedir.

وزن	قصیده	مثنوی	مدح	مربوع	مربوع	مربوع
مفعلة مفعلة مفعلة مفعلة	1					
فاعلة فاعلة فاعلة فاعلة	1	1				
مفاعلة مفاعلة مفاعلة مفاعلة	4					
12 = 1 + 1	1					
مفعول مفاعلة مفعول مفاعلة	6					
مفاعلة مفاعلة مفاعلة مفاعلة	1			1		
مفعلة فاعلة مفعلة فاعلة	1					
مفعلة مفعلة مفعلة مفعلة			1			
مفاعلة مفعلة مفاعلة مفعول				1		
مفعلة مفاعلة مفعلة مفعلة		1				
فاعلة فاعلة فاعلة فاعلة						

Resim 4: Sultan Veled'in Türkçe Şiirlerinin Vezinlere Göre Dağılımını Gösteren Tablo

Rıza Nur, Sultan Veled'i kudretli ve ince bir şair, bir sanatkar olarak nitelendirir. Vezin konusundaki kusurlarını ise döneminin âdetinin böyle olmasına bağlar:

Veled, kudretli, sanatlı, canlı ve heyecanlı, ince bir şâirdir. Sanatkârdır. Şiirlerinde şiirbiligce de sanat vardır. Yalnız bir kusuru imâle ve emsâli müsamahalara boğulmuş vezindir. Bu da kendisinin değil, 'asrınınır. O 'asrın âdeti öyle idi. Ondandır dışarı çıkamamış hattâ bu hâl gittikçe bir tekâmüle uğramış ise de son yıllarda bile Türk şiirinde arûz tatbikinde bu hastalık ber-devâmı.

Sultân Veled'de çok tatlı ifâdeler, tabîrler vardır (Nur, 1929, s. 1416-1417).

Dr. Rıza Nur, Sultan Veled'in dil konusundaki bilincine ayrıca dikkat çeker. Ona göre, Sultan Veled, babası ve diğer çağdaşlarının aksine devirdeki yoğun Farsça tesirine rağmen Türkçeye yönelmiştir:

Veled'in babası ve o 'asrın münevverleri ruhça, san'atça 'Acem te'sîri altında oldukları ve şiirlerinin şekillerini dahi o şekillerde yaptıkları hâlde bir büyük Türk o muhitten silkinip, kendi çok kullandığı tabîrini kullanayım, <<göge ağarak>> kendi millî dilini ruhunun cûşına tercümân eylemiştir (Nur, 1929, s. 1417).

Sultan Veled'in şiirdeki tasarruflarından dersler çıkaran Rıza Nur eserinde kendi devrine eleştiri getirmekten de kaçınmamıştır. Dönemindeki şairlere Acemceyi kendilerinden çok daha iyi bildiği hâlde Türk şiir dili konusunda hassasiyet gösteren Sultan Veled'i örnek göstermiş, onun sayesinde gerçekleşen ilerlemeyi gerilettikleri için vicdan azabı çekmeleri gerektiğini vurgulamıştır:

Bir şey çok şâyân-ı dikkat, o da bu şâirin şiirlerinde Arapça ve Acemce kelimelere ender tesâdüf edilmesidir. Nefiler, Fuzûlilerden bugüne kadar gelmiş hattâ dünkü Tevfik Fikret ve bugünkü bazı şâirlerimiz Acemceyi her hâlde kendilerinden pek çok iyi bildiğine şüphe olmayan bu Selçuk devrini yaşamış altı buçuk asırlık şaire ve asrına baksınlar da Türk şiir dilini âdetâ amûdî bir vaziyetteki yamaçlara tırmandırıp yuvarlatarak geriletmelerinin ve o kadar emek, zaman ve emrlerin boşuna hebâ edilmesine sebep olduklarının azâbını çeksinler (Nur, 1929, s. 1417).

Rıza Nur, Sultan Veled'in şiirlerini dil ve vezin üzerinde yoğunlaşarak incelemiştir. Vezinleri tek tek ele alıp heceye tatbik etmeye çalışması, Türkçe şiirlerde geçen Farsça ibareleri belirtmesi, şiir örneklerindeki arkaik kelimelerin güncel karşılıklarını vermesi de bu dikkatin göstergeleridir. Nur'a göre Sultan Veled, Türk dilinin kullanımı hususunda takip edilmesi gereken örnek bir şahsiyettir.

Mevlana ve Sultan Veled'in sayılı Türkçe şiiri ile karşılaştırıldığında nicelikçe onların katbekat üstünde olan Şeyh Galip'in şiirlerini incelerken Rıza Nur yine aynı metodu kullanmıştır. Burada dikkat çeken nokta, Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk*'ı ve *Dîvân*'ı için ayrı başlıklar açmasıdır.

Rıza Nur, "Gâlib Dede" bölümüne doğrudan Şeyh Galip'in eserlerini inceleyerek başlamaktadır. İlk olarak *Hüsn ü Aşk*'tan bahseden Rıza Nur'un elindeki malzeme bu kez Tâhirü'l-Mevlevî neşridir. Nur, bu bölümde "Mündericât" başlığı altında eserin bütün bölümlerinin mesnevi nazım biçimi ile yazılmış olduğunu söyleyerek her bir başlığı tek tek özetlemek suretiyle ayrıntılı bir metin ortaya koymaktadır. Ardından ikinci eser olarak *Blochet Kataloğu*'ndan istifade ettiği *Gâlib Dede Dîvânı*'nı ele alan Rıza Nur, şiirlerin serlevhalarını büyük bir titizlikle alt alta yazmış, hangi nazım şeklinde kaç şiir olduğu, Çağatayca ve Acemce şiir sayısı, gazellerin mısra sayısı, tertip usulü, Galip'in kullandığı mahlaslar, mahlasları hangi nazım şeklinde kaçınıcı mısra da kullandığı bilgisi gibi çok ayrıntılı istatistiksel bilgiler vermektedir.

Resim 5: Dr. Rıza Nur'un İncelediği *Şeyh Gâlib Dîvânı*'nın Yazma Nüshasından Bir sayfa (BNP Supp. turc 1383).

Nur, divanın İstanbul'da tab edilen son versiyonunu beğense de bunun eksik olması sebebiyle, yukarıda adı geçen yazma nüshasını esas alır. İlk olarak divandaki tüm şiirlerin başlıklarını sıralayarak biçimsel tavsiflerini yapar:

Mündericât:

1) Der Naat-ı Seyyid-i Kâinât	<i>Kasîde, 108 mısra.</i>
2) Der Medh-i Ebûbekr	<i>Kasîde, 36 mısra.</i>
3) Der Medh-i Mevlânâ	<i>Kasîde, 38 mısra.</i>
4) Der Medh-i Hazret-i Pîr	<i>Kasîde, 18 mısra.</i>
5) Der Medh ü Niyâz Berây-ı Mevlânâ Millî Murabba (7 kıt'a, 28 mısra, y m y m. h h h m, ilh..... Çizgili mısra'lar 'aynen tekrerrür eder. Manuskride diğer bütün emsâli gibi kasîde tarzında yazılmış ise de nice gazel ve kasîde değildir.)	
6) Der Vâsf-ı Matbah-ı Mevleviye	<i>Kasîde, 36 mısra.</i>
7) Der Vâsf-ı Şeyh İsmâîl Ankaravî Şârih-i Mesnevî	<i>Kasîde, 36 mısra.</i>
8) Der Medh-i Şârih-i Mesnevî	<i>Gazel, 18 mısra.</i>
9) Kaside-i Mehtâb Der Vâsf-ı Şâh-ı Cihân Sultân Selîm Hân	<i>Kasîde, 7 mısra, bu kasîde "Mehtâb" rediflidir.</i>
10) Kaside-i Mehtâb Der Vâsf-ı Sultân Selîm	<i>Kasîde 40 mısra. (Nur, 1929, s. 2089).</i>

Listede bu şekilde 134 madde hâlinde, divandaki şiir başlıkları, nazım biçimleri ve mısra sayılarını kaydeder. Daha sonra müstakil başlıkları bulunmayan gazeller, çeşitli tarihler, kıtalar ve müfredler hakkında bilgiler gelir. Bu kısımda 345 gazel mısra sayılarına göre tasnif edilmiş, kıtalar ve müfredlerin biçimsel özellikleri de ayrıntılı şekilde aktarılmıştır. Bu listeden çıkan sonuçlar ayrıca maddeler hâlinde sunulmuştur:

1- 42 tâne kasîde ki hepsi 1816 mısradır. Kasîdeler en az 22, en çok 112 mısralıdır.

2- 2 tâne millî murabba ki 28 mısradır. Yâhûd gazeller arasındaki ile üç tanedir.

3- 43 tâne başsız kasîde ki 852 mısradır. En az iki, en çok 54 mısralıdır.

4- 352 tâne gazel ki 5348 mısradır. En az 10, en çok 42 mısralıdır.

5- 12 tane mesnevî ki 660 mısradır. En az 24, en çok 94 mısralıdır. Bunların ikisi lügaz olup yirmi dörder mısralıdır. Murabba hâlinde olanların vezni tayîn edilmemiştir.

6- 1 tâne tercî-bend ki 6 kıtalı olup 98 mısradır.

7- 1 tâne terkîb-bed ki 6 kıtalı olup 60 mısradır.

8- 8 tâne müsemmen ki ekseriyetle altışar, iki defa yedişer kıtalı olup hepsi 400 mısradır.

9- 9 tâne müseddâs ki 4 tânesi beşer, 2 tânesi altışar, 1 tânesi 7, 1 tânesi 8, bir tânesi 9 kıtalıdır. Hepsî 336 mısradır.

Bu müsemmen ve müseddâslerin bendi tercîli olanlarına dîvânda tercî-bend denmiştir. Bu ad diğer bütün şâirlerimizde de karıştırılmıştır. Nitekim muhammeslerde de böyledir. Burada müsemmene Sâkinâme adı konmuştur.

10- 23 muhammes ki 14 tânesi beşer kıtalı, 5 tânesi altışar kıtalı, 2 tânesi yedişer kıtalı, 1 tânesi sekiz kıtalı olup hepsi 380 mısradır. Bunların 8 tânesinin adı muhammes, 13 tânesinin adı tahmîs, 1 tânesinin adı tard ü rekbdîr. Tahmisler başkalarının gazellerinden mısralar iktibâs edilerek yazılan muhammeslerdir.

11- 10 tânesi şarkî ki Türk murabbaları olup dörder veya beşer kıtalıdır. Hepsî 188 mısradır.

12- 120 Murabba hepsi 512 mısradır. Bir kısmı rubâî tarzındadır.

13- 190 beyit ki hepsi 280 mısradır.

14- 4 mısra ki hepsi 4 mısradır.

Demek Gâlib Dede dîvânında 811 parça şiir olmak üzere 9822 mısra vardır. 13 nev' şiir şekli kullanmıştır. (Şarkılar ile diğer türde dörtlükler bir şekil sayılmıştır.) (Nur, 1929, s. 2101).

Dr. Rıza Nur, bu sonuçların devamında şairin mahlas kullanımına değinmektedir. Galip'in bazı murabbalarını Eski Türk şiiri geleneğinde yeri olan ve daha sonra halk şiirinde yaşayan dörtlük, koşma nazım biçimine bağlayarak, "millî murabba" "Türk murabba" adlarıyla anar.

Bu biçimdeki şiirlerinde mahlasını konumlandığı yer itibarıyla da halk şairleri ile Galip arasındaki tavır benzerliğine dikkat çekmektedir. Kasidelerin türleri ve kafiye konularına kısaca değindikten sonra konularına göre nazım şekillerinin dağılımını gösteren bir tabloya yer vermiştir. Bu tablo şiirlerde işlenen naat, tevhit, padişah methi, saray kadınlarının kasırları ve çağlayan methi gibi konulardan klasik gazel içeriği için kullanılmış garamiyata doğru gider:

موضوع	قصيده	باستغناء	مداير	غزل	مثنوی	شعر	مثنوی	مثنوی	مثنوی
نعت	۱						۱		
توصیه			۱				۱		
برقعه، ریحی، کشفی، آتشیا مدحی	۲			۱		۲	۱	۲	۹
پادشاه مدحی	۸								
پادشاه تشکر	۱								
پادشاه سرای مدحی	۷					۲			
سرای قادین، بلبل، نظری چای علیا، مدحی	۱						۱		
رجال مدحی	۲			۱					
آتشیا، آتشیا، آتشیا، آتشیا آتشیا، آتشیا، آتشیا، آتشیا	۱۷			۱					
عکاس							۱		
ساقی نام							۱		
غزل مدحی							۱		
غزلیات							۱		
ایستاد، تصویر							۱		

Resim 6: Şeyh Galip Divanı'ndaki şiirlerindeki konuların nazım biçimlerine göre dağılımını gösteren tablo.

Bu tabloda Dr. Rıza Nur, divandaki şiirleri tür-biçim eşleştirmesinden daha kapsamlı bir tasnifle, o türde yazılmış şiirde konu edilen kişi ya da nesneyi de belirtmiştir. Tabloda geçen “eşyâ medhi” ifadesi ile o devirde inşa edilen binalar ve hayratlar için söylenmiş şiirler kastedilmektedir. “Ve sâire târîhi” ise yine inşa edilen bina ve hayrat ile doğumlar, bazı karşılaşmalar, lihye tarihleri gibi çeşitli konularda yazılmış manzum tarihlerdir. Bu tablo, Şeyh Galip'in divanındaki konu çeşitliliği, güncel olayların divana nasıl yansıdığı ve şairin sosyal ilişkileri hakkında bir bakışta fikir vermesi açısından dikkat çekicidir:

Tablo 1: Şeyh Galip Divanı'ndaki şiirlerindeki konuların nazım biçimlerine göre dağılımını gösteren tablo (Nur, 1929, s. 2105).

Mevzû'	Kasîde	Başsız	Millî Murabba'	Gazel	Terkîb-bend	Tercî-bend	Mesnevî	Şarkı	Müsemmen	Müseddes	Muhammes
Na'at	1								1	2	
Tevhîd			1						1		
Tarîkat, Dînî Şahs ve Eşyâ Medhi	6			1			4		1	4	9
Pâdişâh Medhi	8										
Pâdişâha Teşekkür	1										
Pâdişâh Sarâyı Medhi	2						3				
Sarây Kadınlarının Kasırları, Çağlayan Medhi	2	1							1		
Ricâl Medhi	6	2		1	1						
Vâkı'ât, Vefât ve sâ'ire Târîhi	12	20		2							
Hikâye							1				
Sâkinâme									1		
Garâmî Hikâye							1				
Garâmiyât				Gazellerin Çoğu		1	1	10	3	3	14
Tabî'at Tasvîri							1				

Şeyh Galip'in diğer iki Mevlevî şaire kıyasla şiir sayısı göz önüne alınmış olmalıdır ki vezin bahsinde Mevlana ve Sultan Veled bölümlerinde olduğu gibi her bir şiirin veznini ayrı ayrı incelemek yerine divanda kullanılmış 23 veznin nazım şekillerine dağılımını gösteren bir tablo hazırlanmış ve bu tablodan çıkan sonuçlara göre divanda en çok kullanılan sekiz veznin bütün vezinlere oranları yüzdeler şeklinde verilmiştir.

[illegible]

Tablo 2: Divanda kullanılan bütün vezinlerin nazım biçimlerine dağılımını gösteren tablo (Nur, 1929, s. 2106).

Vezin	Kasîde	Bayız	Gazel	Mesnevî	Tercî'-bend	Müsemmen	Müseddes	Muhammes	Milîlî Murabba'	Şarkı	Rubâ'î	Murabba'	Her veznin mîkdârı
Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	5	10	69			1	3	6		5	5		103
Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	1	2	8										11
Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün	12	10	51			2	2	4		1	6		88
Mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün	1 (lûgaz)	4	4	8							1		18
Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün	6	3	59			3		6		1	3		81
Fâ'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fa'lün	1 (lûgaz)	3	4	1									9
Fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün	1	6	9										16
Fâ'ilâtün / mefâ'ilün / fa'lün													
Mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün	6	1	31								2		40
Mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fa'lün													
Mefâ'iletün / mefâ'iletün / mefâ'iletün / mefâ'iletün									1				1
Mef'ûlü / mefâ'ilün / fe'ülün			5					1*					6
Mef'ûlü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ülün	3	2	30**				2				6		43
Mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün	7	6	56		1	2	1	4		2	4		83
Mef'ûlü / mefâ'ilün / mef'ûlü / mefâ'ilün			2				1	2					5
Mef'ûlü / mefâ'ilün / fe'ülün / fe'ilün											25		25
Mef'ûlü / mefâ'ilün / fe'ülün / fa'lün													
Mef'ûlü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'il											39		39
Mef'ûlü / mefâ'ilü / mefâ'ilün / fa'													
Fe'ülün / fe'ülün / fe'ülün / fe'ül				2									2
Müfte'ilün / mefâ'ilün / müfte'ilün / mefâ'ilün			2										2
Müfte'ilün / fâ'ilün / müfte'ilün / fâ'ilün			1										1
Müfte'ilün / müfte'ilün / fâ'ilün			2		1					1			4
Müstef'ilün / müstef'ilün									1				1
Müstef'ilâtün / müstef'ilâtün			1										1
Mütefâ'ilün / fe'ülün / mütefâ'ilün / fe'ülün /			2						1				3
Bahr-ı Tavîl: 73 tâne fe'ilâtün, 1fâ'ilâtün ile 72 tâne fe'ilâtün												1	1
Yekûn 23	43	47	336	11	1	1	8	9	23	3	10	91	14

*Tard ü Rekk

**Bu gazellerin 2 tânesi mütezâdlı olup mütezâdlarının vezinleri mef'ûlündür.

İçerik ve vezin tablolarından sonra *Galib Dîvânı*'ndan örneklerle geçen Nur, "Numûneler" başlığı altında on dört şiir alıntılanmıştır. Verdiği örneklerle vezin ve biçim itibarıyla bazı notlar düşmüştür. Bu notlarda, veznin kelimelerin arasına gelecek şekilde takti edilebildiği şiirlerin daha ahenkli olduğunu, divanda gazel başlığında yer alan bir şiirin vezin ve kafiye itibarıyla aslında şarkıya benzediğini kaydeder.

Divanın biçim ve içerik incelemesini bitiren Rıza Nur, Tâhirü'l-Mevlevî'nin, *Hüsn ü Aşk* neşrinin hatime kısmında yer alan bilgilerle birlikte, *Esâmî*, *Sicill-i Osmânî*, *Mir 'ât-ı İstanbul*, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyye* ve *Encyclopedia de l'Islam* gibi birçok kaynaktan topladığı biyografik bilgileri ve Şeyh Galip'in edebiyatına dair değerlendirmeleri aktardıktan sonra şairin edebî şahsiyeti konusunda kendi kanaatlerini bildirir:

Bütün bunlardan sonra deriz ki:

Şeyh Esad Gâlib Dede, Mehmed Esad, Esad Gâlib, Şeyh Gâlib, Gâlib Dede adlarıyla tanılan bu mümtâz şâir Şeyh Gâlib, bilhassa Gâlib Dede adıyla tanınmakta ve anılmaktadır. Arabca, Acemce dillerini pek iyi bildiği gibi Çağatayca bir gazel yazmasına bakılırsa Çağatay Türkçesini de bildiği anlaşılır. Âlimdir. Birçok Acem, Arab ve Çağatay şâirlerini okumuştur. Hem de bunları pek genç bir yaşta yapmıştır. Evine kapanmış, muntazam bir surette ve fevkalâde çalışmıştır. Bunu, tahsilini yapması Dîvân ve Hüsn ü 'Aşk'ını 26 yaşlarında bitirmesi isbât eder. Bu kadar genç yaşta bu kadar yüksek bir mahsul vermiştir.

Gâlib Dede kudretine mağrurdur. Hakkı vardır; hem de yerden göğe kadar (Nur, 1929, s. 2123).

Dr. Rıza Nur, Mevlana ve Sultan Veled'in şiirlerinde dikkat çektiği noktaya Şeyh Galip bölümünde de döner. Ona göre Şeyh Galip'in dili ve üslubu örnek alınması gereken bir yalınlıktadır; hatta Galip edebî dilde sadeleşme hareketinin öncülerinden biri sayılmalıdır. Bu düşüncesini *Hüsn ü Aşk* bölümünde şöyle dile getirmiştir:

Bunlara ve Gâlib Dede'nin dil ve üslûbuna göre bu zât eski, çok Arâbice ve Acemceli ve tetâbu-ı izâfâtî Türkçe'nin aleyhindedir. Hakikaten, o zamâna göre sâde ve el-ân güzel bir dil vücûda getirmiştir. Biz de onu edebî dilimizi Türkçeleştirme 'ameliyesinde ilk ve mühim âmillerden saymak lâzımdır. Hakikaten edebî dile yeni ve pek güzel bir şekil vermiştir. Ve bunu sarâhâten de söylüyor. Yanî bilerek yapmıştır. Onun için dilde inkulâb şerefini bazılarının yaptıkları gibi son zamâna değil ona vermek lâzımdır. Meselâ 'Abdülhak

Hâmid'in bile ekseriyâ külfeti ondan daha çoktur. Hele Gâlib'in dilindeki vüzûh, sâde güzellik ve su gibi akış hâli Abdülhak Hâmid'ininde aslâ yoktur (Nur, 1929, s. 2085).

Kendi devrindeki şairleri eleştirmek suretiyle eskiyle mukayese yöntemini sıklıkla kullanan Dr. Rıza Nur, Şeyh Galip ve Abdülhak Hâmid'i, dil kullanımları açısından Şeyh Galip'in *Dîvân*'ını ele aldığı ikinci bölümün sonunda bir kez daha karşılaştırmıştır:

Zamânı gibi bir devirde sadece bir dil yapmış ve yazmıştır. Bu tesâdüfî değildir. Çünkü külfetli dil aleyhinde olduğunu bizzât söylemektedir. Bir buçuk asr sonra yaşayan Abdülhak Hâmid'de dil çok defa Gâlib Dede'den çok külfetlidir. Bu Gâlib Dede için bir şereftir. Hakikaten Gâlib Dede dilimizde bir merhaledir (Nur, 1929, s. 2124).

Dr. Rıza Nur, Galip'in dilinin dönemine göre sadeliğini savunsa da ondaki bazı külfetli söyleyişleri de göz ardı etmemiştir:

Ancak bizdeki bu umûmî fîkr ve buna iştirâk eden Ansiklopedi de l'İslâm'a rağmen şunu da i 'tirâf etmek lâzımdır ki onda bazen şöyle şeyler de vardır:
Gazel

Nigeh-i lutfi sana ey dil-i virâne 'abes
Halka-i mâtem-i gam gerdiş-i peymâne 'abes
ilh..... (s. - 100)

Bu mısraların birincisinde Türkçe kelime iki tane, ikincisinde ise hiç yoktur. Hatta Türkçe edât bile yok. Ansiklopedi de l'İslâm, dîvânı beğenmiyorsa da haksızdır. Onda da birçok pek güzel şiirleri vardır (Nur, 1929, s. 2124).

Şairin edebî şahsiyeti ve sanatkârlığı hakkındaki kanaatleri ise son derece olumludur. Nur, Hüsn ü Aşk'ı edebiyatımızın bir iftihar abidesi olarak nitelendirirken Şeyh Galip'i yüksek ve ince hayallere sahip “hakiki büyük” şair olarak görür:

Hâsılı Gâlib Dede yüksek, ince, muktedir bir şâirdir.
Gâlib Dede hakîkî büyük şâirlerdendir. Dili, üslûbu güzel ve bunu o zamânın pek tumturaklı ve Türkçe denemeyecek derecede Acemce ve Arabcavî üslûbu içinde icâd etmiştir. Yalnız bu, onun bu daralmadan silkinip çıkması büyüklüğüne delildir.

Yeni, ve oldukça sâde ve pek güzel bir dil îcâd etmiştir.

Yüksek, zarîf, hayâlî vardır. Rûhunda incelik vardır. Havsala-i fikriyesi genişdir. Kelimeleri manâsı kuvvetli, katî ve vazıhtır. İhâm ve iglâka tenezzül etmez, bilakis kaçınır. Haşvi yok gibidir.

Hüsni ü Aşk yüksek ve ince hayâl için bir numûne, şiirimizin mühim ve şâyân-ı iftihâr bir âbidesidir (Nur, 1929, s. 2124).

Dr. Rıza Nur, şairin dili, üslubu ve sanatkârlığı hakkında kendi kanaatlerini bu şekilde bildirerek bölümü kapatır. Bölümün yapısı baştan sona incelendiğinde, şairin adı ana başlık olmak üzere, eserlerinin iki ayrı alt başlıkta incelenmiş olduğu görülmektedir. Bu bölümün planında, başta incelenen eserin neşri ya da yazma nüshası hakkında bilgi verildikten sonra eserin konusu, konu başlıkları, içinde bulunan nazım biçimleri, vezin, kafiye, mısra sayıları gibi biçimsel özellikler, bunların istatistikleri ve istatistik dökümden çıkan sonuçların incelenmesi, ağırlık verilen kısımdır. Daha sonra kaynaklardan toplanan biyografik bilgilere ve müellifin kendi kanaatleri gelmektedir. Bu son kısmın başlıkta kapladığı alan ve sıralamadaki konumu düşünüldüğünde edebiyat tarihlerinde alışlagelmiş sıralama olan, şairin doğum-ölüm tarihi, asıl adı, ailesi, eğitim ve meslek hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verme yönteminin dışında bir yol tutulduğunu söylemek mümkündür. Dr. Rıza Nur, bu isimlerin metinlerine öncelik ve ağırlık vermiş, metinlerin analitik tetkiklerini yapmış ve tarih içindeki yerlerinden hareketle kendi devrinin dili ve edebiyatı ile eserinin adında da belirttiği “evolüsyon” dikkatiyle bunların evrimsel bağlarını sorgulamıştır. İncelediği metin örneklerinde özellikle, klasik nazım biçimleri ile millî nazım biçimleri arasındaki geçişkenliği araştırmıştır. Hece ile aruzun ayrıştırılamayacak derecede benzeştiği şiir parçalarına dikkat çekmiştir. Ele aldığı şairleri, devirlerindeki duruma göre değerlendirmiş, olumlu ya da olumsuz kanaatlerinde bu hususu vurgulamıştır.

Sonuç

Dr. Rıza Nur, bu üç Mevlevî şairi, şiirlerini esas alarak değerlendirdiği bu eserinde önceliği biyografik bilgilere değil metin incelemelerine vermiştir. İncelediği metinlerin bulunduğu neşirlerin tam künyelerini, yazma nüshalarının katalog numaralarını zikretmesi modern bir tavidir. Kaynaklarına daima eleştirel yaklaşan Nur'un, çoğu alışkanlıktan kaynaklanan bazı başlık ve tanım hataları için düzeltme notları düştüğü görülmektedir. İçerik, biçim ve vezinlerin dağılımlarını gösteren istatistik tabloları hazırlaması, bu tablolardan çıkan sonuçları oranlaması, kanaatlerini örneklerle desteklemesi onun edebî metinlere analitik yaklaşımının göstergeleridir. Dr. Rıza Nur, bu tavrının yanı sıra incelediği şairlerin dil hassasiyetleri,

üslupları ile kendi devrindeki edebî manzara arasındaki bağları ya da kopuklukları görmeye çalışan bir dikkate sahiptir. Eserinin adında bu sebeple “evolüsyon” kavramını tercih etmiş olmalıdır. Mevlana, Sultan Veled ve Şeyh Galip gibi, tarihî ve menkıbevi şahsiyetleri neredeyse edebî yönlerinin önüne geçmiş olan üç mutasavvıf şairi incelerken dahi metin odaklı analitik inceleme yönteminden taviz vermemiş, Farsçanın edebî dil olarak rağbet gördüğü devirlerde bile Mevlana ve Sultan Veled’in Türkçe şiirler yazmalarını, üstelik külfetsiz bir dil kullanmalarını kendi devri için de ders alınması gereken bir dil bilinci olarak örnek göstermiştir. Dr. Rıza Nur’un *Türk Şiirinin Evolüsyonu Tarihi ve Analitik (Tahlili) Tedkiki* adlı çalışması, eski eserlerin yok sayıldığı, eskiyi gündeme getirmenin bile gericilik olarak görüldüğü bir devirde edebiyatın tarihsel gelişimine odaklanarak gününün dil ve üslup problemleri için geçmişten dersler çıkaran bir edebiyat tarihi ve eleştirisi kaynağıdır.

Kaynakça / References

- Averbek, G. (2020). Berlin Devlet Kütüphanesi’nde bulunan kataloglanmamış Türkçe yazmalar üzerine tespitler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (24),1-40.
- Averbek, G., Atık A. (2021). *Türk şiirbilgi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Avşar, B. Z. (2011). *Her zaman, her şeye, herkese muhalif bir Türkçünün portresi: Dr. Rıza Nur*. İstanbul: Bengi Yayınları.
- Birinci, A. (2008). Rıza Nur. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 35. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 65-66.
- İzbudak, V.Ç. (1925). *Dîvân-ı Türki-i Sultan Veled*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Nur, R. (1929). *Türk şiirinin evolüsyonu tarihi ve analitik (tahlili) tedkiki*. Paris Milli Kütüphanesi, supp. turc. 1420-1421-1422.
- Nur, R. (1992). *Hayat ve hatıratım I (Haz. Abdurrahman Dilipak)*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Okuyucu, C. (2017). Paris milli kütüphanesi’nde yeni türkçe yazmalar. *Journal of Turkish Studies: Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi*, 100. Yılında Millet Kütüphanesi ve Kurucusu Ali Emîri Efendi’ye Armağan, (47), 163-228.
- Kollektif. (1942). *Tanrıdağ: İlmi, Edebî, Türkçü*. C.I. İstanbul: Ülkü Basımevi.

Teşekkür: Eserin dijital kopyasını temin etme sürecimizde bize büyük yardımı dokunan Dr. Öğr. Üyesi Bülent Çağlakpınar’a teşekkürü borç biliriz.

